

Maassen, Peter & Olsen, Johan P. (toim.) 2007. *University Dynamics and European Integration*. Dordrecht: Springer.

Tutkimusnäkökulmia korkeakoulujen muutokseen Euroopassa

Peter Maassenin ja Johan P. Olsenin toimittama teos *University Dynamics and European Integration* käsittelee ajankohtaista aihetta. Niteen tavoitteena on muodostaa eurooppalaisten yliopistojen institutionaalisen muutoksen tutkimusohjelma. Kirjassa on neljä osiota, joista ensimmäinen on yleinen johdanto teemaan. Toinen osa esittelee näkökulmia yliopiston toimintaan neljän vision kautta. Kolmas osio käsittelee eurooppalaisia kehityskulkuja ja neljäs kokoa aikaisempien osioiden perusteella tutkimusohjelman yhteen. Yliopistoilla viitataan kirjassa kaikkiin korkeakouluihin.

Ensimmäisessä, johdanto-osiossa Maassen ja Olsenin problematisoivat yliopistoihin pumpattua muutospainetta. Samoin he kyseenalaistavat ajatuksen yliopistojen alisuoriutumisesta. Ongelmaksi Maassen ja Olsen näkevät sen, että New Public Management (NPM) esittää yhtä aikaa keskeiset ongelmat ja niihin liittyvät ratkaisumallit. Kirjoittajien mielestä EU:n komission talouden kilpailukykyä korostava linjajaminen ei perustu empiiriseen tutkimukseen tai teoreettiseen tietämykseen.¹ Maassenin ja Olsenin mielestä tällöin vaarantuu esimerkiksi yliopistojen demokraattisten kansalaisten kasvattamistavoite ja sitoumukset akateemiseen vapauteen. Kirjan tutkimusohjelma pyrkiiin tuomaan esille talouden kilpailukyvyn kasvattamisen lisäksi myös muita yliopistojen ulottuvuuksia.

Neljä visiota yliopistosta

Toisen osion aluksi Olsen sijoittelee uusinstitutionalisella otteellaan yliopistovisioita nelikenttään. Kaikki toisen osion loput luvut käsittelevät nelikentän yhtä solua. Akselit ovat yliopiston ohjauksen sisä- tai ulkosyntyisyys (S/U) sekä toimijoiden yhteiset tai ristiriitaiset arvot ja tavoitteet (Y/R). Näissä visioissa yliopisto näyttäytyy *sääntöperusteisena tutkijayhteisönä* (SY), *kansallisen politiikan toteuttamisinstrumenttina* (UY), *edustuksellisenä yliopistodemokratiana* (SR) tai *palvelukeskeisenä yrityksenä kilpailuilla markkinoilla* (UR). Hyvän johdannon tapaan Olsen esittelee dilemmaa esimerkiksi liittyen yliopiston sisäisen logiikan ja ympäristön vaatimusten ristiriitoihin. Vastoin vuosikymmeniä jatkunutta krii-

sikeskustelua Olsen tarjoaa ajatuksen yliopistojen menestystarinan aiheuttamista epärealistisista odotuksista ja ristiriitaisista paineista. Uutena ilmiönä Olsen nimeää Euroopan poliittisen keskustelun tasona.

Olsenin nelikentän sääntöperusteista tutkijayhteisöä pohtii Thorsten Nybom humboldtilaisen yliopiston idean historian kautta. Nybom päätyy ajatukseen, että ajatus humboldtilaisesta yliopistosta on vaikuttanut eurooppalaiseen kehitykseen vähintään yhtä paljon kuin yliopistojen institutionaalinen raami. Nybom erittelee kuusi humboldtilaiseen yliopistolaitokseen liittyvää vallankumousta lähtien kirjapainotaidon kehittymisestä. Nybomin perusteeksi on, että humboldtilaisen yliopistokäsityksen vaikutukset ovat olleet erityisesti ideologisia. Humboldttilaisia ihanteita ovat Nybomin mukaan perustavasti muokanneet kaksi viimeisintä vallankumousta 1960- ja 1980-luvulta: massoittuminen ja lopulta universaalistuminen. Universaalistumiseen liittyy olennaisesti myös NPM, jonka kautta valtioista on tullut yliopistoihin nähden vain yksi sidosryhmä muiden joukossa. Yliopistoista on tullut vaihtelevien poliittisten päämäärien saavuttamisen työkaluja. Johdonmukaista tiede- ja korkeakoulupolitiikkaa Nybom arvaa olleen ehkä vain Suomessa ja Sveitsissä. Vaikkakaan Nybom ei käsittele syvemmin Olsenin nimeämää sääntöperusteista tutkijayhteisöä, historiallinen analyysi selventää argumentoinnissa helposti myyttiseksi jäävää ajatusta humboldtilaisesta yliopistosta.

Äse Gornitzka ja Maassen käsittelevät luvussaan Olsenin nelikenttää seuraten yliopistoja kansallisen politiikan toteuttamisen instrumentteina. Kirjoittajat näkevät murroksen valtio-yliopisto-suhteissa kansallisvaltioiden vahvistumisen aikana 1800-luvun loppupuolella. Gornitzkan ja Maassenin katsannossa ajanjaksolla tapahtui vaihtokauppa, jossa valtio alkoi suojella yliopistoa ja yksilöllistä akateemista vapautta, kunhan yliopisto salli valtion puuttumisen tutkimukseen ja opetukseen. Merkittävänä yliopistojen valtion integroitumisen syynä oli 1800-luvulta alkanut yliopistojen laajentuminen ja myöhemmin massoittuminen. 1980–1990-lukujen ohjauksjärjestelmien muutos järjestää Gornitzkan ja Maassenin mielestä yliopistojen ja valtion suhdetta uudestaan ensi kertaa sitten 1800-luvun. Johtuen yliopistojen monimuotoisuudesta kirjoittajat näkevät muutoksen monimutkaisempana kuin silkkana siirtymänä markkinaohjausta kohden. Erityisesti koulutuskäytäntö on pysynyt yliopistoilla pääpiirteissään samana valtion otteesta riippumatta.

Olsenin jaottelun mukaista yliopistojen sisäistä järjestelmää ruotivat Harry de Boer ja Bjørn Stensaker.

Yliopistojen sisäisen edustuksellisen demokratian historiallinen perspektiivi alkaa luvussa 1960-luvun opiskelijaradikalismista ja 1970-luvulla rakennetusta lainsäädännöstä. De Boerin ja Stensakerin väite on, että yliopiston sisäisen demokratian rakentaminen oli historiallisesti ainutlaatuinen hanke. Historiallinen ainutlaatuisuus viittaa myös yliopiston edustuksellisen demokratian tuhoon johtuen ympäristön muutoksista. Kirjoittajat kyseenalaistavat yliopiston sisäisen järjestelmän demokraattisuuden sekä käytännön toimivuuden johtuen organisaation ylipolitisoitumisesta ja hallinnon halvaantumisesta. Luvussa nostetaan keskieuropalaisesta tutkimuksesta kumpuavia esimerkkejä yliopiston kyvyttömyydestä tehdä päätöksiä, sisäisistä valtakamppailuista ja sisäisen demokratian osallistumisen heikkenemisestä. Kirjoittajat päätyvät pariin mahdolliseen tulevaisuuden kehityskulkuun. Toisessa vaihtoehdossa yliopistojen demokratiaa vahvistetaan ja korjataan. Toinen vaihtoehto on, että johtajuuden korostaminen kanavoii yliopistojen vähemmän vaikutusvaltaisten tahojen (opiskelijat ja hallinto) äänen epämuodollista kautta ja asettaa äänen kuuluvuuden näin enemmän johtajista riippuvaksi. De Boerin ja Stensakerin käsittelyssä yliopistodemokratiaa ja -hallintoa avataan virkistävän kriittisesti. Pari iso asiaa jää kuitenkin ilman viittausta mihinkään tutkimukseen: väitteet yliopistojen sisäisen edustuksen kyvyttömyydestä päätöksentekoon ja päätöksentekoeleimien vallan väheneminen.

Nelikentän käsittelyn päättää Carlo Salermo yliopiston markkinaviisiä hahmottelevassa luvussa. Luku poikkeaa aikaisemmista historiallisien analyysien uupumisesta vuoksi. Salermo pohtii sen sijaan talousteoreettisten perusteiden toimivuutta yliopistosektorilla. Salermon lopputulos on, että vaikka Olsenin nimeämä palvelukeskeinen yritysmaali selittää eurooppalaista muutosta, yliopistojen muutoksessa kulttuuristen ja poliittisten erityispiirteiden ymmärtämiseen eivät riitä perinteiset talousteoriat. Luvun puutteeksi voi nimetä talousteorioiden esittelyn jäämisen yleiselle tasolle vailla viitteitä. Luvun ansioiksi on laskettava yliopistomarkkinoiden käytäntöjen konkreettinen erittely ja problematisointi esimerkiksi markkinoiden toimivuuden, kilpailun ja tuotteiden käsitteiden kautta.

Eurooppalainen dynamiikka kahdessa prosessissa

Kolmannessa osassa paneudutaan kirjan otsikon lupaamaan eurooppalaiseen dynamiikkaan Bolognan ja Lissabonin prosessien kautta. Guy Neave ja Maassen kiteyttävät Bolognan prosessin ongelman sisäänra-

kennetun kilpailun ja yhteistyön tasapainoon. Tähän kirjoittajat pääsevät hyvin kiinni sosiaalisen koheesion käsitteen kautta. Sosiaalinen koheesio on ollut ajatuksellisesti mukana Bolognan prosessissa koko ajan, mutta saanut erilaisia sisällöllisiä merkityksiä. Neaven ja Maassenin mukaan Bolognan prosessin alussa yliopistojen Eurooppa nähtiin kulttuurisena kokonaisuutena. Eurooppalaisten opetusministerien allekirjoittamat Sorbonnen (1998) ja Bolognan (1999) julistukset nojasivat enemmän yliopistojen *Magna Charta* -julistukseen vuodelta 1988 kuin EU:n komission 1990-luvun alun muistioihin. Komission tultua Bolognan prosessiin virallisesti mukaan 2000-luvun alussa, prosessi muuttui enemmän taloudellista kehitystä painottavaksi ja kytkettiin osaksi kilpailukykyä korostavaa Lissabonin prosessia. Käsitys sosiaalisesta koheesiosta on samalla tyypistynyt esimerkiksi ulkoilla olevien opiskelijoiden taloudelliseksi tukemiseksi.

Gornitzka käsittelee Lissabonin prosessia sekä erityisesti avoimen koordinaation menetelmän institutionalisoitumista. Gornitzka lähestyy avointa koordinaatiota konkreettisina pienempinä kokonaisuuksina. EU:n komission koulutuksen ja kulttuurin pääosasto tiedosti avoimen koordinaation koulutuspoliittisen merkityksen itselleen välittömästi. Osasto pystyikin esimerkiksi asettamaan asialistaa ja työskentelymenetelmiä avoimen koordinaation työryhmille. Tiedepolitiikassa tutkimuksen pääosasto puolestaan sälytti vastuuta enemmän jäsenmaiden neuvoa-antavalle komitealle. Lisäksi kansainvälisten järjestöjen rooli on tiedepolitiikassa pienempi kuin koulutuksen koordinaatioprosessissa. Gornitzkan mukaan avoimen koordinaation menetelmä on luonut Eurooppaan uuden autonomisen koulutuspolitiikan tekemisen tilan. Komissio on vahvistanut asemaansa asialistan asettajana ja indikaattorien laskentakeskuksena. Tiedepolitiikassa avoin koordinaatio on sekoittunut aiemmin käytössä olleisiin käytäntöihin, jolloin menetelmän avulla on esimerkiksi lujitettu indikaattorien asemaa.

Neaven ja Maassenin sekä Gornitzkan kirjoitukset kuvaavat selvästi EU:n suhteen yleiseurooppalaiseen Bolognan prosessiin. EU:n toimivalta rajoittuu edelleen enimmäkseen talouspolitiikan eri alueille. Jos EU haluaa laajentaa toimivaltaansa korkeakoulupolitiikkaan, tapahtuu se nimenomaan taloudellisen kilpailukykyyn argumentein, jolloin esimerkiksi sivistys on instrumentaalisessa asemassa.

Ajattelun apua tutkimusohjelmasta

Yhteenveto-osuudessa Gornitzka, Maassen, Olsen ja Stensaker esittelevät tutkimusohjelman perustan kir-

jan aikaisempiin osuuksiin. Ohjelmassa on pyrkimys historiallisen linjan ja institutionaalisten muutosten kytkemiseen. Tarkoituksena on päästä kiinni kokonaisvaltaisempaan ja kompleksisempaan tutkimuskökökulmaan. Institutionaalinen lähtökohta osoittaa hyvin yliopistojen muuttamisen monimutkaisuuden. Tähän monimutkaisuuteen ristiriidassa ovat poliittisessa ohjauksessa käytettävät yksinkertaistukset. Yhteenvedossa kyseenalaistetaan selkeästi ohjauksessa käytettävien talousmallien selitysvaiva. Lisäksi kirjoittajat esimerkiksi problematisoivat Euroopan tason toimijuuden johtuen sen alueellisuudesta, joka on ristiriidassa yliopiston universaaliuteen nähden. Yleisesti ottaen yliopistokenttä on kirjoittajien mukaan nyt suuressa muutoksessa, mikä tekee nyky-Euroopasta hyvän laboratorion yliopistojen tutkimiselle.

Kaiken kaikkiaan *University Dynamics and European Integration* välttää toimitettujen teosten hajanaisuuden helmasynnin ja pysyy verraten hyvin kokonaisuutena. Olsenin nelikentän perusteella kirjoitetun osion eri näkökulmat täydentävät toisiaan. Tässä osiossa kaikki kirjoitukset perustuvat kirjoittajien aikaisempiin tutkimuksiin ja muulle sekundäärikirjallisuudelle, jolloin suurin anti jää asioiden jäsentämiseen. Vastapainona uutta tutkimustietoa tuo Euroopan dynamiikkaa käsittelevä osio. Eurooppa-osion kaksi lukua toimivat hyvänä kokonaisuutena, mutta jäävät suhteessa Olsenin nelikentällä luokitellusta osiosta irrallisiksi. Yhteenvedo-osiossa hahmoteltu tutkimus-

ohjelma rakentaa varteenotettavia näkökulmia vaikka on pakostikin varsin yleinen.

Jo korkean hintansakin vuoksi nide ei ole tarkoituksenmukainen jokaisen koulutuksesta kiinnostuneen politiikan tutkijan hyllyyn. Lisäksi suuri osa kirjoituksista pohjaa aikaisemmin julkaistuun materiaaliin ja Olsenin nelikenttä on saatavilla työpaperina verkosta.² Kuitenkin avartavan historiallisen näkökulman, ajatuksia herättävien tutkimuksellisten pohdintojen ja eurooppalaisten prosessien analyysin vuoksi teosta voi suositella kirjastoihin hankittavaksi ja yliopistojen ja korkeakoulupolitiikan muutosta tutkivan lukulistalle.

VIITTEET

¹ Esimerkkinä talusvetoisesta linjasta Maassen ja Olsenin mainitsevat alaviitteissä tuolloin Sitran yliasiamiehenä toimineen Esko Ahon työryhmän komissiolle 2006 tekemän raportin *Creating an Innovative Europe*. Raportti sijaitsee verkossa osoitteessa http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/aho_report.pdf, tai sama osoite lyhennettynä <http://tinyurl.com/eaho06>.

² Ks. http://www.arena.uio.no/publications/working-papers2005/papers/wp05_15.pdf, tai sama osoite lyhennettynä <http://tinyurl.com/olsen05>.

JAAKKO KAUKO